

Епіктет

В ЧОМУ НАШЕ БЛАГО?

Вибрані думки римського філософа

Переклад українською Олени Голоти.

Афоризми

Життя сповнене випадковостями, схоже на річку, що розлилася від дощів — бурхливу, повну баговиння, непроходиму, скажену, галасливу і стрімку.

Серце, віддане законам моралі — невичерпне джерело з чистою, прозорою, смачною, здоровою, для всього придатною, прекрасною, корисною, вільною від усього шкідливого, водою.

Якщо бажаєш бути добрим, перш за все вважай себе злим.

Краще докласти зусиль для того, щоб рідше доводилося зізнаватися в своїх помилках і частіше бути розумним, ніж зізнаватися в своїх помилках лише зрідка та частіше помилятися.

Приборкай свої пристрасті, або вони приборкають тебе. Не так соромся людської думки

про себе, як бійся істини.

Якщо хочеш, щоб про тебе говорили добре, не говори лихого про інших.

Коли ти привчиш себе відгукуватися добре про сторонніх, намагайся поводитися бездоганно, тоді й їх думка про тебе буде прихильною.

Свобода — благо, неволя — лихо. Але вибір з-поміж них залежить від нас.

Там, де немає місця для свободи волі, не існує жодне з названих понять. Але дух панує над плоттю і над усім, що належить тілу, і не має свободи волі. Вольову людину не зможуть називати рабом.

Доля — похмура в'язниця для тіла і лихо для душі. Хто вільний тілом та невільник душею, той раб, і так само, хто ув'язнений тілесно, але вільний душею — той вільний.

Від тілесних пут природа звільняє смертю, як від бідності — багатством, але від пут духовних — одними чеснотами: знанням, навчанням і працею.

Якщо хочеш жити спокійно і весело, намагайся знайомитись тільки з добрими людьми. Добрими ж будуть вони для тебе тоді, коли ти займатимешся перевихованням тих, хто серед них стане охоче слухати тебе, і розійдешся з тими, хто тебе цурається, — разом з тими, хто відійде від тебе, відійдуть і пороки, і рабство — як з тими, хто залишиться, залишаться моральні чесноти і свобода.

Сором тому, хто робить солодкі напої з дару бджіл — меду, та водночас своїм розпусним життям робить гірким дар божий — розум.

Немає нікого, хто, кохаючись у грошах, задоволенні і славі, любив би і людей: їх любить лише той, хто любить добродішність.

Хіба хотів би ти пливати на великому, красивому, прикрашеному позолотою кораблі — і потонути на ньому? Тому ж не бажай жити у великому, розкішному будинку, де будеш пригнічений горем.

Якщо нас запросили на обід, ми їмо те, чим нас частують, а якщо хто — небудь попросить у господаря подати йому рибу або тістечко — його назвуть невігласом. В житті тим часом ми вимагаємо від богів того, чого вони не можуть нам дати, вимагаємо при тому, отримавши від них дуже багато.

Безглуздо, коли люди пишаються тим, що від них не залежить. Перший каже: «Я кращий за тебе. У мене багато землі, а ти вмираєш з голоду». «Я колишній консул», — каже інший. «Я прокуратор», — чуєш від третього. «У мене кучеряве волосся», — хизується четвертий. Кінь тим часом не скаже коневі: «Я кращий за тебе, бо у мене багато корму, вдосталь вівса; моя вуздечка карбована золотом, і попона у мене барвиста», а лише: «Я найкращий, бо найшвидший».

Загалом, будь — яка тварина краща або гірша іншої виключно своїми чеснотами або недоліками. Невже лише люди не цінують моральних якостей? Невже ми повинні звертати увагу лише на волосся, вбрання та походження?..

Хворі незадоволені лікарем, коли він нічого не виписує їм, і думають, що він вважає їхнє становище безнадійним. Чому ж ми не поводимось так з філософом — не вважаємо, що він зневірився в нашому вишколі, якщо не дає нам ніяких порад?

Хто дужий тілом, може стерпіти і спеку, і холод. Так і той, хто здоровий душею, здатен витримати і гнів, і горе, і радість, й інші почуття.

Запитай себе чого ти хочеш: багатства чи щастя? Якщо багатства — знай, що воно не є благо та непідвладне тобі; якщо щастя — будь певен, що це благо й воно підпорядковане тобі. Перше доля позичає нам лише тимчасово, натомість наше щастя лише в наших руках.

Якщо ти побачиш підступну отруйну змію або скорпіона в ящику з прикрасами із слонової кістки або золота, ти все ж не полюбиш їх і не захочеш володіти ними, хоча вони і поміщені у дорогий сховок, навпаки, будеш дивитися на них з острахом і огидою, як на отруйних тварин.

Так, коли ти зустрінеш людей багатих, щедро обдарованих долею, але розпусних, не зачудовуйся їх блискучою зовнішністю, а зневажай за їхні

пороки.

Багатство не можна назвати добром, розкіш є відверте зло, так само, як ощадливість — хороша риса. Ощадливість веде до помірності і надбання істинних благ, багатство — до розкоші і нестриманості. Тому важко багатієві бути поміркованим, як людині скромній — розбагатіти.

Якщо твоя мати завагітніла чи народила тебе на кораблі, ти б не намагався через це стати його керманичем. Так і на землі тобі не варто жадати багатства. У першому випадку ти не маєш нічого спільного з кораблем, в останньому — з багатством. Спільним для тебе в обох випадках є розум. Якщо ж розум дала тобі природа і ти відчуваєш спорідненість з ним — вважай його своїм і піклуйся про нього.

Якби ти народився в Персії, то не хотів би жити в Греції, навпаки, ти бажав би жити щасливо у своїй вітчизні. Навіщо ж, народившись в бідності, ти намагаєшся розбагатіти і не хочеш жити щасливо, залишаючись тим, ким був раніше?..

Краще спати, навіть зігнувшись, на малому ліжку і бути здоровим, ніж лежати на великому і бути хворим. Тож краще бідувати і бути веселим, ніж жити в розкоші, проте безрабісно.

Не бідність спричиняє наші сумні думки, а наші бажання, і не багатство розвіює наше почуття страху, а розум. Коли ж ти маєш розум, ти не

станеш бажати для себе багатства чи нарікати на свою бідність.

Кінь не вихваляється, не пишається своєю стайнею, збруєю або попоною, птах — їжею або гніздом; обидва пишуться швидкістю ніг або крил. То ж і тобі варто пишатися не своїм столом, не вбранням, словом, зовнішніми благами, а своїм добрим серцем і благодійністю.

Між поняттями «щасливе життя» і «життя розкішне» чимала різниця. Перше засноване на стриманості, самовдосконаленні, порядку, пристойності і простоті, останнє — на надмірності, розкоші і відсутності будь — якого порядку та пристойності, внаслідок чого перше заслуговує на справедливую похвалу, тоді як друге — на осуд. Отже, якщо ти хочеш жити щасливо, не шукай похвал за розкішне життя.

Знай міру в будь — якій їжі та напоях, і задовольняй лише первинний потяг до їжі. Він виявляється в тому задоволенні, з яким ти їси. Тоді ти не їстимеш насилу, зможеш обійтися без вишуканих страв і пити із задоволенням будь — який напій.

Якщо влаштуєш званий обід, він не мусить бути розкішними і при цьому нудними, а може бути веселим і простим, щоб, з одного боку, від догоджання тілу не страждала душа, а з іншого — щоб, потураючи чуттєвим насолодам, не залишати

без уваги тіло, і тим зрештою не нашкодити йому: наслідком розкішного життя стають хвороби.

Піклуйся не про поживу тілесну, але про поживу духовну. Перша виходить назовні у випорожненнях — про неї одразу ж забувають, тоді як остання ніколи не псується, навіть після розлуки душі з тілом.

Під час обіду пам'ятай, що ти пригощаєш двох гостей: тіло і душу. Те, що ти даєш тілу, ти незабаром втрапиш, але що даси душі — залишиться з тобою назавжди.

Частуючи гостей вишуканими стравами, не показуй в цей час свого гніву: розкішна трапеза, увійшовши в шлунок, незабаром виходить звідти, тоді як гнів, запавши в душу, залишається в ній надовго. Намагайся тому під впливом гніву не образити своїх гостей попри свою пишну учту, тому краще зустрічати їх скромно, але задовольнити своїм лагідним поведінням.

Під час бенкету зверни увагу, щоб прислужників було менше за гостей — нерозумно, якщо небагатьох гостей обслуговує чимало слуг.

Було б добре, якби ти взяв участь у виконанні своїх наказів, або ж обідав разом з тими рабами, на яких покладена та чи інша справа. Якщо тобі важко виконати це через брак часу, не забувай, принаймні, того, що сам ти пустий — за тебе працюють інші, ти їси — вони голодні, ти п'єш — вони спрагли, ти

говориш — вони повинні мовчати, ти веселий — вони сумні ... Тоді й ти сам, коли роздратуєшся, не вважатимеш себе ображеним, і не скривдиш того, хто розсердить тебе.

Сваритися і сперечатися загалом неввічливо, але особливо непристойно — в розмовах під час чаркування. Адже п'яному однаково не переконати тверезого, як тверезому не вмовити п'яного, а там, де переконувати марно, не варто витратити усе своє красномовство.

У коників — стрибунців є голос, а у равликів його немає. Другі люблять вогкість, перші — тепло; других змушує вилізти з шкаралупи роса, перші прокидаються від пекучих променів сонця, і разом з його сходом заводять свої пісні. Тож якщо і ти хочеш бути людиною, яка говорить приємно і доречно, то не показуй свою душу під час учти, коли її вже окропила винна «роса», бо ж забрудниш її. Коли ж під час тихої розмови її зігріє своїм промінням розум, тоді нехай пролунає її голос, як голос пророка — нехай звучить вона голосом правди.

На того, з ким ти розмовляєш, дивись з трьох точок зору: вважай його або вищим за тебе у розумовому розвитку, або нижчим, або рівним тобі. Якщо він розумніший за тебе — слухай і слухайся його, якщо дурніший — сам дай йому пораду; якщо він рівний тобі розумом — погодься з ним.

Пам'ятаючи це, ти ніколи не матимеш звички сперечатись.

Краще погодитися з істиною і відмовитися від хибної думки, ніж, коли погодився з хибною, зазнати поразки перед правдою.

Якщо шукаєш істину, не намагайся перемогти за будь — яку ціну; якщо правда в твоїх руках, перемога тобі й так забезпечена.

Правда перемагає самотійно, думка — з допомогою інших.

Краще жити з однією високодуховною людиною та бути спокійним і незалежним, ніж вести жалюгідне життя у численному товаристві.

Чого не бажаєш собі, не бажай і іншим; тобі не подобається бути рабом — не бери інших в рабство. Якщо ти не можеш обійтись без послуг рабів, ти, перш за все, і сам раб — як не уживаються одне з одним чесноти й пороки, так і свобода і рабство.

Як здоровий не захоче, щоб йому прислужували хворі або бачити хворими своїх домочадців, так шляхетна людина не дозволить собі вдатися до послуг рабів або жити під одним дахом з невольниками.¹

---

¹ Чудові рядки, які демонструють, що і в язичницькому суспільстві I ст. від Р. Х почали виникати ідеї, виразником яких є християнство. Жоден грецький філософ більш раннього

Якщо хочеш бути вільним, добудь собі свободу сам.

Вільним же ти будеш тоді, коли відмовишся від своїх пристрастей. Адже і Арістиду, і Епамінонду, і Лікургу були дані гучні імена — «справедливий» — першому з них, «визволитель» — другому і «бог» — третьому — не за те, що вони були багаті і мали рабів, однак за те, що, самі вони жили бідно, проте, дарували Греції свободу.

Якщо ти хочеш жити в міцно збудованому будинку, бери приклад з спартанця Лікурга. Так само, як він не оточував свого міста стінами, як вважав своїм захистом хороше життя своїх громадян (тому зумів назавжди зберегти свою свободу), так і ти не огороджуй свій будинок великими стінами, не став на них високих веж, і нехай живуть в ньому люди сильні своєю любов'ю, чесністю і братерським союзом — і зло не проникне туди, нехай на нього б напав цілий легіон гріхів.

Не прикрашай свій будинок картинами або живописом — нехай прикрасою йому слугує панування помірності. Перші — чужі для душі і

часу не висловлював в такій різкій формі протест проти існування рабства, не аналізував саме його поняття. Навпаки, відомі світила Стародавньої Греції, зокрема Платон і Аристотель, розглядали рабство як цілком необхідне і природне явище.